

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ ՍԱԲԱՀԱԹԹԻՆ ԱԼԻԻ
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ**

Բանալի բառեր (Keywords). սոցիալական խնդիրներ, ռեալիզմ, գյուղացիություն, մտավորականություն, ժանր, նովել

XX դարի առաջին կեսի թուրքական գրականության հայտնի ներկայացուցիչներից է արձակագիր Մաբահաթթին Ալին: Նա ծնվել է 1907 թվականին Այվալքում: Մեծացել է կադրային սպայի ոչ հարուստ ընտանիքում՝ ստանալով լավ կրթություն սկզբում Ստամբուլում, այնուհետև Բեռլինում: Գրողի ուշադրության կենտրոնում առաջին հերթին տնտեսական և կենցաղային խնդիրներն են, իրավական և սոցիալական անհավասարությունը: Իր գրականությամբ նա մեծապես նպաստել է քննադատական ռեալիզմի ուղղության զարգացմանը: Մաբահաթթին Ալիի պատմվածքների մասին Բեհչեթ Նեջաթիգիլը գրում է. «Իր արվեստի ուժն ավելի շատ երևում է պատմվածքներում, որտեղ նա Անատոլիայի գյուղական կյանքից վերցված ցավալի թեմաները նկարագրում է ռեալիստական ոճով»¹:

Մաբահաթթին Ալիի առաջին ստեղծագործությունները, սակայն, հաճախ հիշեցնում են գրողին զարմացնող իրադարձությունների և դեպքերի նոթային ուրվագծեր²: Այս ստեղծագործություններում ակնհայտ են ռոմանտիկական շեշտադրումները: Օրինակ՝ «Մի հանցագործության պատճառը» պատմվածքում խոսվում է սպանության մասին, որը մի երիտասարդ կատարել է միայն այն պատճառով, որ գրավի իր սիրելիի ուշադրությունը: Այստեղ, ինչպես նաև գրողի այլ վաղ

¹ Necatigil B., Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, 22. basım, İstanbul, 2004, s.353.

² Фиш Р., Писатели Турции-книги и судьбы, Москва, 1963, стр. 112.

շրջանի ստեղծագործություններում, հիմնականում ներկայացված են ոչ թե կենցաղային դրվագներ, այլ կրքեր իրենց ամենակարող ուժով: Սաբահաթթին Ալիի ռոմանտիկ նովելները Վ. Բելինսկու բնորոշմամբ. «Ծնված են հոգու և սրտի այն հողի վրա, որտեղից բարձրանում են բոլոր անորոշ ձգտումները դեպի լավը, բարձրյալը՝ ջանալով գտնել բավարարվածություն ֆանտազիայի կողմից ստեղծվող իդեալներում»³:

Սաբահաթթին Ալիի ռոմանտիկական նովելներում առկա է ինչպես ժողովրդական պոեզիայի, այնպես էլ գերմանական ռոմանտիզմի ու դասական մուսուլմանական փիլիսոփայության, մասնավորապես, սուֆիզմի ազդեցությունը: Սաբահաթթին Ալիի ռոմանտիզմի մեջ ներառված են հակադրություններ, մարդկության մեծ խնդիրները, «անիծված հարցերը»⁴ նա փորձում է լուծել իրականությունից անջատ, չհենվելով նրա վրա, չվերլուծելով, այլ ուղղակի անտեսելով կամ ժխտելով այն: Ստեղծված լաբիրինթոսից դուրս գալու փորձերը նրա մեջ առաջացնում են իրական կյանքի մեջ իր երազանքի համար հենման կետ գտնելու դեռևս մշուշոտ ձգտումներ: Սակայն շուտով նրա ռոմանտիկական մեթոդը սկսում է իրեն սպառել:

Սաբահաթթին Ալիի ստեղծագործական կյանքում որպես շրջադարձային կետ կարելի է համարել «Անտառի մասին պատմությունը» պատմվածքը, որը տպագրվել է «Resimli ay»⁵ ամսագրում: Չնայած վերջինս իր ոճով, կոմպոզիցիայով և կերպարներով դեռևս մոտ է գրողի նախկին ռոմանտիկական նովելներին, սակայն այն արդեն իրականությունից կտրված

³ Белинский В., Собрание сочинений, т. 3, Москва, 1948, стр. 217.

⁴ Фиш Р., նշվ. աշխ., էջ 115.

⁵ «Resimli ay» ամսագիր Թուրքիայում տպագրվել է սկսած 1924 թվականի փետրվարի 1-ից մինչև 1931 թվականը Մեհմեթ Ջեքերիա և Սաբիհա Մերթել ամուսինների կողմից: Այդ ընթացքում այնտեղ տպագրվել են ժամանակի այնպիսի հայտնի գրողներ, ինչպիսիք են Ռեշաթ Նուրին, Սադրի Էրթեմը, Յակուբ Քադրին, Նազըմ Հիքմեթը, Սաբահաթթին Ալին և այլն:

հոգեբանական ստեղծագործություն չէ, այլ պատմվածք, որն ունի ուղիղ հասցե՝ ժամանակակից թուրքական գյուղը: Այս պատմվածքում Մաբահաթթին Ալին պատմում է, թե ինչպես է կաշառքի և խաբեության միջոցով անտառաարդյունաբերական կազմակերպությունը խլում գյուղացիներից անտառը, որը նրանց համար գոյատևման միակ աղբյուրն էր: Այստեղ հարկ է նշել նաև, որ Մաբահաթթին Ալին առաջիններից էր թուրքական արձակում, որը ցույց տվեց գյուղացիների ակտիվ բողոքը. «Կացիներով և մանգաղներով նրանք դուրս եկան ժանդարմների դեմ և փրկեցին թանկագին անտառը լիակատար ոչնչացումից»:

Ընթրստ ոգով է գրված նաև Մաբահաթթին Ալիի «Նավաստու պատմությունը» պատմվածքը: Այստեղ արդեն իրենց իրավունքների համար պայքարի են դուրս գալիս նավաստիները: Այս պատմվածքում հսկա հնոցապանը զարմանքով հայտնաբերում է, որ բոլոր «պատահականությունները», որոնց պատճառով ինքը չէր կարողացել կրթություն ստանալ և վերջիվերջո հայտնվել այս նավի վրա, ըստ էության, մեկն է՝ աղքատությունը: Գիտակցելով այս ամենը հնոցապանը գալիս է հետևյալ եզրահանգման. «Եթե կապիտանը մեզ կերակրի միայն բակլաներով, մենք չենք աշխատի»: Այս միտքը երբեք չէր անցել նավաստիների մտքով: Բայց ասվելով բարձրաձայն՝ այն թվում է նրանց վաղուց ծանոթ: Նավի վրա բողոք է բարձրանում: Կապիտանը գործից ազատում է հնոցապանին Պորտ-Մաիդում, իսկ մնացած ամբողջ անձնակազմին՝ Ստամբուլում: Մա Մաբահաթթին Ալիի առաջին պատմվածքն էր, որի առանցքը վառ արտահայտված սոցիալական խնդիրն էր և որի դեմ մարդիկ կազմակերպված հակազդեցություն էին ցուցաբերում:

Մաբահաթթին Ալիի ստեղծագործական հետագա գործունեության և հայացքների վրա մեծապես ազդել են ինչպես գավառում, այնպես էլ բանտում անցկացրած տարիները, որ-

տեղ նա սկսել է ավելի մոտիկից ծանոթանալ գյուղացիների, նրանց խնդիրների և իրականության հետ: «Մաքահաթթին Ալիի պատմվածքների սահմաններն ընդգրկում էին ոչ միայն անհայտ մի ավան, գյուղ, հիվանդանոց, բանտ կամ պանդոկ, այլ հիմնականում դեպքերը տեղի էին ունենում հայտնի Բեյ-շեհիրում, Քոնիայում, Յըլդըզելիում, Յոզղաթում, Էդրեմիթում ու Ստամբուլում»⁶: Մակայն, եթե գավառում նա զուտ իրականությունը կողքից դիտարկողն էր, ապա բանտում նա դառնում է այդ իրականության մի մասնիկը, քանի որ հենց գյուղացիներն էին կազմում բանտարկյալների մեծ մասը: Նրանցից ոմանք բանտարկված էին հարկերը չվճարելու, մյուսները՝ ժանդարմներին և հարկահաններին դիմադրություն ցույց տալու, իսկ երրորդները՝ արյան վրեժի և սպանության համար: Սպանությունների պատճառ հիմնականում դառնում էին ջրի, արոտավայրերի և անտառահանդերի համար վեճերը: Այս գյուղացիների պատմությունները երկար տարիներով գրավեցին երիտասարդ գրողին՝ դառնալով նրա պատմվածքների համար թեմաներ և սյուժեներ: Բանտում Մաքահաթթին Ալին ստեղծում է մի շարք ստեղծագործություններ, որոնց մեջ արծարծում է սոցիալական արդարության մասին թեմաներ: Առաջին այսպիսի ստեղծագործություններից է «Առու» պատմվածքը: Այստեղ Մաքահաթթին Ալին գյուղացիների կյանքը համեմատում է արևելյան նահանգների խիստ և դաժան բնության հետ: Պատմվածքը բաղկացած է վեց ինքնուրույն մասերից, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի որոշակի կոմպոզիցիոն ավարտվածություն: Սկզբում մանրամասնորեն տրված է հողի և ջրի նկարագրությունը: Հաջորդ մասում պատմվում է երկու գյուղացի տղաների պատմությունը՝ Մեհմեթի և Ջազար Մեհմեթի: Պատմվածքում ներկայացված է տղաների ընկերությունը, որը հազեցված չէ զգացմունքայնությամբ. նրանք ընկերություն են

⁶ Korkmaz R., Sabahattin Ali, İstanbul, 1997, s.187.

անում դեռ մանկուց: Սակայն օրերից մի օր ընկերների միջև առանց որևէ բառի մահացու պատերազմ է սկսվում: Իսկ պատերազմի համար առիթ է հանդիսանում ոռոգման ջուրը, որի պատճառով պատմվածքի հերոս Ջագար Մեհմեթը սպանում է իր մանկության ընկերոջն ու նրա եղբորը: Մարդկանց կողմից ստեղծված նյութական իրերը որոշում են մարդկային ճակատագրերն, ինչպես առուն է որոշում երկու Մեհմեթների ճակատագիրը, այլ ոչ թե Մեհմեթներն են որոշում առվի ճակատագիրը⁷:

Սաբահաթին Ալին իր պատմվածքներում անդրադարձել է նաև ժողովրդի ու մտավորականության փոխհարաբերության թեմային: Գյուղական ուսուցիչը «Ասֆալտե ճանապարհը» պատմվածքում, երաժշտության ուսուցիչը «Ձայնը» պատմվածքի մեջ ապրում են իրենց աշխատանքով, և այդ պատճառով աշխատավոր մարդը նրանց համար իրոք հարազատ է: Նրանք ջանք չեն խնայում, որպեսզի վերացնեն այս կամ այն անարդարությունը, օգնեն այս կամ այն խեղճին, բայց նրանց էներգիան զուր է մատնվում, իսկ բարի նպատակները բերում են լրիվ հակառակ արդյունքների:

Սաբահաթին Ալին իր ստեղծագործություններում շատ վարպետորեն նկարագրում է երեխաների կյանքը, որոնք նույնպես բախվում են սոցիալական խնդիրներին և փոքր հասակից ստիպված են պայքարել մի կտոր հացի համար⁸: Փոքրիկ Հասանին «Թան» պատմվածքից, որի վրա է ընկած երկու փոքրիկ եղբայրների մասին խնամքը, տանջում է մեկ սարսափելի միտք. «Ինչ կլինի, եթե մայրը մի գեղեցիկ օր ծնի ևս մեկ երեխա և մի քանի օրից գնա աշխատանքի, իսկ նա ստիպված լինի կերակրել այդ անկոչ հյուրին ևս»:

⁷ Фиш Р., նշվ. աշխ., էջ 124.

⁸ Кямилиев Х., Анатолия глазами Сабахаттина Али, заметки о прозе турецкого писателя, Ташкент, 1965, стр. 39-40.

Այսպիսով, Սաբահաթթին Ալին թուրք գրականության մեջ առաջիններից մեկն էր, որն իր ուշադրությունն ուղղեց դեպի հասարակ ժողովուրդը, դեպի թուրքական գյուղը: «Օմեր Սեյֆեդդինի, Ռեֆիք Հալիթի, Յակուբ Քադրիի, Ռեշաթ Նուրիի համար Անատոլիան, չճանաչված մի երկիր էր: Նրանք այնտեղ գնում էին որպես ճամփորդներ: Նրանք Անատոլիային նայում էին դրսից: Խնդիրները նրանց համար մակերեսային էին: Իսկ Սաբահաթթին Ալին և նրանից հետո եկող սերունդներն Անատոլիայի խնդիրների ծանրությունը սկսեցին պատմել այնպես, ինչպես իրենք էին տեսնում, այլ ոչ թե բյուրոկրատի աչքերով»⁹:

СОЦИАЛЬНЫЕ МОТИВЫ В ПОВЕСТЯХ САБАХАТТИНА АЛИ *Лилит Марикян* (резюме)

Турецкий романист, новеллист и поэт Сабахаттин Али одним из первых в турецкой литературе обратил свой взор на простой народ Анатолии, на турецкую деревню. В своих произведениях он отразил процесс формирования самосознания и духа протеста у человека, вышедшего из народных недр. В центре внимания Али в первую очередь стоят проблемы, связанные с экономическим и социальным неравенством, беды и невзгоды простого народа.

Ранние произведения Сабахаттина Али, однако, написаны, в основном, в романтическом стиле. Но увлечение романтизмом продлилось у писателя недолго. Под влиянием ряда обстоятельств он начал менять свой стиль, и, в итоге, совершил переход от романтизма к реализму, став основателем критического реализма в турецкой действительности.

⁹ Doğan M. H., Öykücü Sabahattin Ali, Türk Dili, Sayı: 286, 1975, s. 85–86.